

Araştırma Makalesi/Research Article

19. Yüzyılda Osmanlı Elitine Mensup Bir Kadının Hayatından İzlenimler: Emine Melek Hanım (1814-1873)

Impressions of the Life of a Nineteenth Century Ottoman Elite Woman: Emine Melek Hanım (1814-1873)

ANIL GÖÇ

Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Adayı
Marmara University, Institute of Turkic Studies, PhD Candidate

(anilgoc@marun.edu.tr), ORCID ID: 0000-0001-9959-0052.

Geliş Tarihi/Date of Arrival: 15.03.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 06.06.2024

Göç, Anıl. "19. Yüzyılda Osmanlı Elitine Mensup Bir Kadının Hayatından İzlenimler: Emine Melek Hanım (1814-1873)." *Ceride* 2, no. 2 (Aralık/December 2024): sayfa/pp 89-115.
DOI: 10.5281/zenodo.15073417

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki kör hakem tarafından incelenmiş, *iThenticate* intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması

Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin bilimsel ve etik kaidelere uygun olarak hazırlandığını beyan etmiştir.

Research & Publication Ethics

This article has been double-blind peer-reviewed by two or more reviewers, and an *iThenticate* plagiarism and similarity report has been created. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest

The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles.

Öz

Bu araştırma Tanzimat sonrası Osmanlı devlet adamlarından Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın eşi Emine Melek Hanım'ın hikâyesi üzerine odaklanmaktadır. Sakız kökenli bir anneyle Fransız bir babanın evladı olarak İstanbul'da dünyaya gelen Melek Hanım ilk evliliğini bir İngiliz doktorla yapmıştı. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile evlendikten sonra ise İslamiyet'i kabul edecektir. Melek Hanım ilgi çekici ve maceralı bir hayat hikâyesine sahip olmanın yanı sıra, kaleme aldığı iki ciltlik hatıratıyla Tanzimat sonrası Osmanlı kadınının sesini duyuran nadir bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu incelemenin temel amacı Melek Hanım üzerinden 19. yüzyıl Osmanlı sosyal tarihine bir bakış açısı sunmaktır. Araştırma Melek Hanım'ın 1872 ve 1873 tarihli iki ciltlik hatıratı üzerinden ben-anlatısının keşfedilmesini hedeflemektedir. Ayrıca hatıralarının dış ve iç tenkitleriyle beraber diğer bulgularla mukayese edilip sınamaları Melek Hanım örneği üzerinden hatıraların kaynak olarak değerlendirilmeleri konusunda bir örnek olacaktır. Melek Hanım'ın yazdıkları etrafında şekillenen bu araştırma, Osmanlı arşiv vesikaları, süreli yayınlar ve diğer kaynaklara dayanmaktadır. Tanzimat sonrası bir Osmanlı devlet adamının eşinin kendi anlatımıyla sesini duymamızı sağlayan Melek Hanım bu yönüyle emsalsiz bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı da Melek Hanım'ın anlatılarının değerinin ortaya konularak tartışmaya açılmasıdır. Sonuç olarak, içerisinde doğrulanabilir bilgiler barındırmasına rağmen hatıraların fevkalade temkinli bir biçimde kullanılması gerektiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Melek Hanım, Tanzimat, Osmanlı Kadını, Osmanlı Ben-Anlatıları

Abstract

This study focuses on the life of Melek Hanim, wife of the Kibrizli Mehemet Emin Pasha, an Ottoman statesman in the post-Tanzimat period. Melek Hanim was born to a mother with Chios origins and a French father. Her first marriage was to an English doctor. After her second marriage to Kibrizli Mehemed Emin Pasha, she converted to Islam. Her rich life story, as told in her two-volume memoir (1872, 1873), offers a rare view into the life of Ottoman women after the Tanzimat period. Therefore, the main aim of this study is to uncover valuable approaches to nineteenth-century Ottoman social history based on the life of Melek Hanim. This research recovers Melek Hanim's two-volume memoirs as her ego-documents. Also, reading her memoirs through a critical and comparative lens offers an example of how memories can be evaluated and used as historical sources. While it is evident that these memoirs include verifiable information, they should be used cautiously. Shaped around Melek Hanim's own narrative, this study utilizes Ottoman archival documents, periodicals, and other primary sources. Above all, this study aims to present the value of Melek Hanim's memoirs and invites their further consideration by other scholars.

Keywords

Kibrizli Mehemet Emin Pasha, Melek Hanum, Tanzimat, Ottoman Women, Ottoman Ego-Documents

Giriş

Bu araştırmada Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl devlet adamlarından Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile bir süre evli kalan Melek Hanım'ın ben-anlatılarına odaklanacağız. Esasen Rum kökenli olup Marie adıyla doğan kahramanımız, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile evlendikten sonra İslamiyet'i kabul ederek Melek adını almıştır. Ancak ben-anlatısında kendisini Marie değil Melek olarak tarif ettiği için ilk kısımda yalnızca bu isimlendirme üzerinden hatıratını özetleyip sonraki bölümde Marie/Melek hakkındaki diğer biyografik bilgilere değineceğiz. Ayrıca hatıratın tarihi kaynak olarak değerini tartışarak, diğer kaynaklarla mukayese edilebilen bazı noktalara temas edeceğiz.

Hatıralar daha önce bazı yazarların dikkatini çekmiştir. Roderic Davison Osmanlı modernleşmesi üzerine yazdığı kitapta Kıbrıslı Mehmed Emin Pa-

şa'dan bahsettiği kısımlarda Melek Hanım'ın anlatılarından faydalanmıştır.¹ Fanny Davis de Osmanlı kadınına inceleyen kitabında sıklıkla bu hatıratı kaynak göstermiştir.² Ancak bu isimlerden önce Haluk Şehsuvaroğlu hatıratı Türkçe literatürde erken bir tarihte keşfedip, kısa bir bölümünü kullanmıştı.³ Melek Hanım'ın 1847-1848 tarihlerinde bulunduğu Belgrad şehrine dair yazdıklarından hareketle 2018'de bir makale yayımlanmıştır.⁴ Ayrıca kadın seyahatnamelerine odaklanan 2022 tarihli bir derlemede Melek Hanım'ın anlatılarına da yer verilmiştir.⁵ Bu gibi çalışmalar hatıratı kaynak olarak kullansalar da Irvin Cemil Schick'in bir sunuş yazısı dışında daha önce Melek Hanım'ın ben-anlatılarını ele alan bir araştırma ortaya konulmamıştır.⁶ Dolayısıyla buradaki amacımız hatıratı bütüncül bir yaklaşımla ele alarak diğer kaynaklar vasıtasıyla içeriğindeki bilgileri sınamaktır.

1. Melek Hanım Kimdi?

Türkçe literatürde pek dikkat çekmemiş olan Melek Hanım, kitabında hayatının ana hatlarını açıkça anlatmıştır.⁷ Anne tarafından kökenlerinin Sakız Adalı bir Rum aileye dayandığını belirten Melek Hanım, 1813/14'te annesi Constance ve Fransız kökenli babası Charles Dejean'ın evliliklerinden ikinci kızları olarak dünyaya gelmişti. Fakat o sıralarda babası Eflak'ta bir seya-

- 1 Roderic Davison, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876* (Princeton: Princeton University Press, 1963), 33, 103-4.
- 2 Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), çeşitli kısımlar.
- 3 Akşam, 9 Kasım 1949. Haluk Şehsuvaroğlu bir deniz subayı olduğu için yabancı kaynak kullanımında dil tercihinin İngilizce olması şaşırtıcı değildir. Bu suretle kitabın İngilizce bir baskısını ve fakat enteresan bir şekilde Londra değil New York baskısını kullanmıştır. Bu durum Amerika'da yapılan baskının İngiltere baskısından sayıca daha fazla üretildiğine veya daha fazla yaygınlaştığına işaret edebilir.
- 4 Irena Čirović, "Ottoman Woman, Agency and Power: Melek Hanım in Belgrade 1847-1848," *Belgrade 1521-1867*, ed. Srđan Rudić, Selim Aslantaş (Belgrade: The Institute of History: Yunus Emre Enstitüsü, Turkish Cultural Centre, 2018), 363-82.
- 5 *Three Centuries of Travel Writing by Muslim Women*, ed. Siobhan Lambert-Hurley, Daniel Majchrowicz, Sunil Sharma (Indiana: Indiana University Press, 2022), 201-9.
- 6 *Thirty Years in the Harem* (New Jersey: Gorgias Press, 2005). Sunuş yazısının Türkçe çevirisi için bkz. Irvin Cemil Schick, *Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak*, çev. Pelin Tünaydın (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 295-334.
- 7 Melek Hanım'ın hatıralarının birkaç farklı baskısı mevcuttur. Bunlar farklı bir başlık altında ele alınacağı için, burada yalnızca en eski baskı olduğunu tespit edebildiğim şu nüshadan faydalanacağımı belirtmek isterim: Melek-Hanım, *Thirty Years in the Harem or the Autobiography of Melek-Hanım Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha* (London: Chapman and Hall, 1872). Kitabın adı şu şekilde Türkçeye çevrilebilir: "Harem'de 30 Yıl veya Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın Eşi Melek Hanım'ın Otobiyoğrafisi."

hatte bulunduğu ve bir salgın hastalığa yakalanıp vefat ettiği için onu hiç görme şansına erişemez.⁸ Çocukluğu anneannesinin evinde emsali gibi 12 çocukla birlikte geçer, özel hocadan ders alır. Yazları ise Adalar'a gitmektedirler.⁹ 13 yaşına geldiğinde Madam Barbiani idaresindeki bir mektebe (Saint Benoit) yollanır. Buradaki eğitimi 2 yıl kadar sürer fakat Melek bu süre içerisinde hiçbir şey öğrenmediği kanaatindedir.¹⁰

15 yaşına girdiği günlerde annesinin vasıtasıyla bir davete katılır. Bu davet sırasında Lord Byron'un maiyetinde bulunmuş genç bir adamla tanışmıştır. Fevkalade Rumca konuşan bu adamla sohbetleri hızlıca ilerler ve bunu takip eden günlerde genç adam Melek'in izdivacına talip olur. Annesi koyu bir Katolik olduğu için Protestan olan bu adamdan çekinse de neticede evlilikleri gerçekleşir.¹¹ Fakat ilişkileri yolunda gitmez ve 5 yılın sonunda boşanmaya karar verirler. Bunun üzerine Melek çocuklarını da alıp Roma'ya gider. Burada birkaç ay kaldıktan sonra Paris'e geçer ve kocasının da başka biriyle evlendiğini öğrenir. Paris'te öylece çaresiz kalan Melek oradaki Türk makamlarına başvurmaya karar verir.¹² Kuzeninin vasıtasıyla o sıralarda Paris'teki Osmanlı elçisi Ahmed Fethi Paşa'ya takdim edilen Melek Hanım, Paşadan Paris'te ikameti için kendisine yardım edileceği vaadini alır. Bu görüşmeden birkaç gün sonra elçilikteki bir baloya

8 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 3-9. Sonraki yıllarda oğlunun yazdıklarından öğrendiğimize göre Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'yla evlenmeden önce Melek'in adı Marie Dejean idi. Osman Bey, *Les Anglais en Orient 1830-1876 Vrai Version du Livre Trente Ans au Harem* (Paris: Librairie André Sagnier-Librairie Hartgé et le Soudier, 1877), 75; Melek Hanım, *Thirty Years in the Harem* (New Jersey: Gorgias Press, 2005) VI. 2020 yılında pandemiyle dış dünyaya erişimimizin sınırlandığı bir esnada kitabın ilgili bölümünün temini konusunda kolaylık göstererek kütalar arası yardımlarını esirgemeyen Dr. Gemma Tully ve Gorgias Press yayınevine teşekkürlerimi sunarım.

9 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 12.

10 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 13.

11 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 14. Melek'in evlilik hikâyesi kitabın New York baskısında daha farklı anlatılmıştır. Buna göre Melek 13 yaşındayken gözünden ciddi bir rahatsızlık geçirmiş ve eve gelen doktorla aralarında bir yakınlık gelişerek devamında evlenmişlerdir. *Thirty Years in the Harem or the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha* (New York: Harper & Brothers Publishers, 1872), 15-16. Birçok bölümde görülen bu gibi farklılıkları ilerleyen kısımlarda sorgulayacağız.

12 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 15-16. Bu kısım da New York baskısında biraz farklı ve daha fazla detayla anlatılmıştır. Burada kocasıyla geçimsizliği hakkında birkaç paragraf örnek ve izahat mevcuttur. Akabindeyse London baskısından farklı olarak kızının (Evelyn) ve oğlunun (Frederick-Osman) adları belirtilmiş ayrıca yolculuk sırasında ziyaret edilen şehirlerden de birkaç sayfa ile bahsedilmiştir. Bundan başka Avrupa'ya gidişin de Julius Millingen'in çocukların daha iyi eğitim alacağı yönündeki tavsiyesi üzerine vuku bulduğu yazılmıştır. Ayrıca bu baskıda hikâye, Melek'in Roma'da kayınvalidesinin yanına gidip çocuklarını bıraktığı, ardından İstanbul'a dönüp kocasının başka bir kadınla evlendiğini öğrendikten sonra Paris'e gittiği şeklindedir *Thirty Years in the Harem* (New York, 1872), 17-21.

Resim 1:

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa
(SALT Araştırma).

davet edilmiştir. Baloya katılan Melek, o esnada elçilikte askerî ataşe olarak bulunan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile tanışır. Bu ilk izlenimden sonra Paşanın Melek Hanım'a gösterdiği alaka giderek artar ve sonunda bu ilgi bir evlilik teklifine dönüşür. Esasen başlangıçta Melek Hanım farklı bir din ve milletten olan Paşayla evlenmeye çekinmiştir. Fakat peşi sıra tekrarlanan evlilik teklifini, Paris'tekinden daha iyi bir hayatı olacağı düşüncesiyle nihayet kabul eder. Bu şekilde ikinci evliliğini yapan Melek Hanım o sıralarda henüz 22 yaşındadır.¹³

Kıbrıslı ile nişanlanıp İstanbul'a dönen Melek Hanım, Ahmed Fethi Paşa'nın arkadaşı

Haydar Efendi'nin Ayasofya'daki hanesinde geçici bir süre 15-20 kadınla birlikte ikamet eder.¹⁴ Ramazan ayının bitiminde Paşa ile nikâhları kıyılır ve sade bir düğünden sonra Tophane'de ikamet etmeye başlarlar.¹⁵ Bundan bir süre sonra da kiralık olduğu anlaşılan bu haneden çıkarak yeni bir ev satın alırlar. Buranın döşenmesi ve tamir masraflarıyla beraber servetlerinin büyük bir kısmı erimiştir. Kıbrıslı'nın da bu sırada mazul vaziyette olup herhangi bir görevde bulunmaması yeni evli çifti maddi sıkıntılara gark etmiştir.¹⁶

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa mazuliyeti sebebiyle düştükleri zaruret karşısında üzüntüye kapılıp rahatsızlanır. Paşa romatizmadan muzdarip vaziyette istirahat ederken bir de bunun üzerine küçük oğlu Muharrem'in rahatsızlanması ve vefatı vuku bulur. Üst üste gelen bütün olumsuzluklar Paşayı yıpratmıştır.¹⁷ Melek Hanım, bu vaziyet karşısında kocası için bir makam istemek amacıyla Serasker Rıza Paşa'ya başvurduğunu yazar. Birbirini takip eden sürekli başvuruların ardından sonunda Rıza Paşa, "Görüyorum ki dirayetli bir kadınsın ve senden kurtulmanın çaresi yok. Seni mem-

13 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 16-19.

14 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 23.

15 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 33-34.

16 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 53-54.

17 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 58-59.

nun etmek için Mehmed Paşa'yı Akkâ'ya vali nasbedeceğim..." diyerek 1843'te paşanın bu göreve getirilmesini sağlamıştır.¹⁸

Melek Hanım bunu takip eden yıllarda eşi Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın görev yerlerinde onun yanında bulunmuştur. Bunlar sırasıyla Akkâ Muhafızlığı, Kudüs Mutasarrıflığı, Tırnova Kaymakamlığı, Belgrad Muhafızlığı, Tırhala Mutasarrıflığı ve nihayet 1848'de Londra elçiliği görevleriydi.¹⁹ Ancak Melek Hanım Londra'da bulunmayacaktır.

Melek Hanım'ın hayatındaki esas dönüm noktası ise Paşa'nın Londra'ya gidişi sırasında yaşanacaktır. Dini kaideler gereğince Müslüman bir kadının Hristiyan ülkesinde bulunması hoş görülmediğinden kocasına eşlik edemediğini belirten Melek Hanım, bu hadisenin ilk defa birbirlerinden ayrı düşmelerine sebep olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla eşi Londra'ya gittiği esnada, kendisi Yüksekaldırım'daki konaklarında kalmıştır.²⁰ Fakat bu sırada Paşa'nın küçük oğlu Cihat da ciddi bir hastalığa yakalanmıştır. Melek Hanım gün geçtikçe bu çocuğun olası vefatıyla kocasının ne derecede çöküntüye uğrayacağını düşünmekten kendini alamaz. Fatma adlı bir hizmetçisi de hanımın endişelerini körükler ve bir çocuğun evlat alınıp olası vefatta Cihat'la değiştirilmesi fikrini ortaya atar.²¹ Melek Hanım, Cihat'ın vefatıyla kendi evliliğinin de biteceği endişesine kapılmıştır. Neticede bu planı kabul eder ve hizmetçi Fatma bir çocuk bulup getirir. Fakat Cihat'ın hastalığı iyileşir ve tasarlanan teşebbüsün uygulanmasına gerek kalmaz. Ancak bu gizli sırâ vâkıf olan Fatma, Melek'in bu zaafından istifade ederek evdeki nüfuzunu artırmaya başlamıştır. Bu teşebbüsten haberdar olan bir başka kişi de Hadım Beşir'dir. Fatma ile Beşir arasında gittikçe artan rekabet ve geçimsizlik evdeki huzuru bozar. Melek ise bu kabahat duyulmasını diye susmaktan başka bir şey yapamaz. Neticede hatırı sayılır bir meblağ para karşılığında Fatma'yı evden uzaklaştırır.²²

18 "I see you are a determined woman, and it will be impossible to escape from you. To satisfy you, I appoint Mehemed-Pasha governor of Akiah (St. Jean d'Acre); he will receive his nomination without delay." *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 62.

19 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1037; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, I (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 83-84.

20 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 180-1.

21 Adı geçen çocuğun ismi kitapta "Djehad" şeklinde yazılmıştır. Bunu Cevat ismine benzetmek mümkün de içerisinde v harfi olmadığı için Türkçede bu imlaya en yakın olarak Cihat ismi uygun görünmektedir. Fakat Türkçe yazılışı mevcut olmadığı için ismi kesin surette tespit edemekteyiz. *Thirty Years In The Harem* (London 1872), 185-6.

22 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 188-90.

Her şey normale dönmüş gibi görünse de bu olaylardan yaklaşık bir ay sonra asıl mesele cereyan edecektir. Melek Hanım, kızı Ayşe'nin Kur'an okumaya başlamasını bir davetle kutlamak ister. Lakin bu davete Fatma'nın da bir şekilde geleceği ve Beşir'i intikam için öldürteceği yolunda söylentiler duyulmuştur. Melek Hanım böyle bir günde hadise çıkmasını istemediği için ikisini de tek tek yanına çağırıp uyarır. Fakat korktuğu gerçekleşir ve bir aralık gizlice sevgilisi Ömer'i eve sokan Fatma, hamamda kıstırdığı Beşir'i öldürtür.²³

Bu cinayetle birlikte hanede bir kargaşa ortaya çıkar. Zaptiye geldiğinde katiller azmettirici olarak Melek Hanım'ı işaret ederler. Derdest edilerek Zaptiye Nezaretine götürülen ve sorguya çekilen Melek Hanım bu hadisenin arkasında kocasının düşmanı olarak gördüğü "Valide Sultan, Mehmed Ali Paşa, Zaptiye Nazırı Mehmed Paşa, Rıfat" gibi isimlerin olduğu kanaatinindedir. Ona göre, Mustafa Reşid Paşa kendisini kurtarma ihtimalinin kalmadığını anlayınca en azından Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa olaydan sıyrılınsı diye karısını boşamasını tavsiye eder. Böylece Paşa, Melek Hanım'dan boşanarak Reşid Paşa'nın tanıdığı Feride Hanım'la evlenmiştir.²⁴

Melek Hanım'ın hatıralarında anlattığı bu kısımları arşiv belgeleriyle teyit etmek mümkündür. 23 Aralık 1850 (18 Safer 1267) tarihli bir belgede Melek Hanım'ın evinde yaşanan cinayetin ayrıntıları yer almaktadır.²⁵ Bu vesikada açıkça Tavvaşî Arap Beşir'i Akkâlı Fatma ve Kemahlı Ömer'in öldürdükleri ve cinayetin azmettiricisinin de Melek Hanım olduğunu itiraf ettikleri belirtilmiştir.²⁶ Nitekim Melek Hanım'ın kendisi de hatıralarında hadiseyi aynı şekilde nakletmektedir. Fakat kendisinin bu işte dahil bulunmadığını, katiller tarafından hedef gösterilip şahsına iftira atıldığını söylemektedir.

Bunlardan başka yine aynı belgede görüldüğü üzere, cinayetten birinci derecede suçlu bulunan Fatma'nın 7 sene Akkâ'da; Ömer'in de 10 sene Tersane-i Âmire'de hapsedilmelerine karar verilmiştir. Belgede yer alan bir diğer nokta ise Melek Hanım'ın hatıratında bazı şeylere değinmediğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki söz konusu arşiv belgesinde kendisinin "ıs-

23 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 191-3.

24 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 196-202.

25 T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Âmedî Kalemi Evrakı (A.}AMD) 27/53.

26 "Mezbure hanımın merhum Beşir'i Akkâlı Fatma ve Kemahlı Ömer'e muharrikan telef ettirmiş olduğu ikrarlarıyla sabit olmasıyla beraber..." (BOA, A.}AMD 27/53).

kat-ı cenin” ettiği, yani çocuğunu düşürmeye çalıştığı ve evlat edindiği çocuklardan birinin de ölümüne sebep olduğu ifade edilmektedir. Bu meseleye iştirak etmiş olan Ebe Hatice ve Kolcu Fatma’ya da 6 ay hapis cezası verilmiştir. Sahiplenilen çocukların bulunmasına yardım ettikleri anlaşılan Hoca Vahide ve İmam Hasan Efendi ise olayın iç yüzünden haberdar oldukları için sadece kendilerine gerekli uyarıların yapılmasına karar verilmiştir.²⁷

Melek Hanım’ın cezası ise Konya’ya sürgün edilmektir.²⁸ Buradaki ikamet sırasında yıllardır göremediği oğlu Frederick kendisini ziyarete gelir. Oğlu, Osman adını almıştır ve askerî mektepte okumaktadır. Bir ay kadar burada kaldıktan sonra İstanbul’a dönerek annesinin affı için teşebbüslerde bulunmuştur.²⁹ Nitekim gerçekten oğlu Osman’ın “Mekteb-i İdadiye talebesi” sıfatıyla yazılmış bir arzuhali mevcuttur. Validesinin “hasbe’l-kader” sürüldüğü Konya’da sefalet ve zarurete düştüğünü ifade eden Osman Efendi, annesinin affıyla İstanbul’a dönüşüne müsaade edilmesini talep etmiştir:

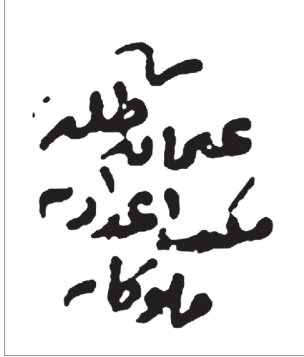
Edirne Valisi devletlü Kıbrıslı Mehmed Paşa hazretlerinin mutallakası valide-i abidanem Melek Hanım cariyeleri hasbe’l-kader bundan mukaddem Konya’ya nefy ve icla olunmuş ise de orada umur ve hususatını rüyet edecek zükûrden kimesnesi olmayıp enva’-i sefalet ve müzayakaya müptela ve giriftar olmuş ve müddet-i ikameti bundan böyle uzadığı halde merkume cariyelerinin orada ve bu abid-i keminelere burada zuhura gelen ah ü figan ve suziş-ateş-i fişan ile enva’-i illet ve emraza müptela olacağıma ve bu maddeye ise rıza-yı meyamin-irtiza-yı veliniamîleri tecviz buyrulmayacağına mebni takdim-i arz-ı hal ile ifade-i halime cesaret kılınmış olmağın merahim ve eşfak-ı aliyye-i cenab-ı sipehsalarîlerinden mercûdur ki validem cariyelerinin afv ve ıtlakıyla Dersaadet’e azimeti hususuna müsaade-i aliyyeleri ir-

27 “Mezbure hanımın telef-i nefis maddesinde âmile bulunduğundan başka mukaddemâ iskat-ı cenin eylediği esnada mezbure Fatma ile Ebe Hatice ve Hoca Vahide ve Kolcu diğer Fatma hatunlar ve İmam Hasan Efendi marifet ve vasıtalılarıyla bazı mahallerden hayır-vefa birer takrib celp ettiği sabilardan birinin dahi telefine sebep olmasıyla fimabaad Dersaadet’e ayak basmamak üzere mezburenin dahi Konya’ya irsaliyle orada iskân ve tevattun kılınması ve celp ve itlaf kılınan çocukların veresi bir güne iddiada bulunmuşlar ise de buna vasıta olan Ebe ve Kolcu Fatma dahi tedibe müstehak olduklarına mebni merhumelerin dahi hapisleri tarihinden itibaren altışar mah müddet nisaya mahsus hapisanede tevkifiyle müddetleri inkızamında kefilleri alınarak salıverilmesi ve merhum İmam Hasan Efendi ile sairlerinin hakikat-ı maddeye malumatları olmadığından bunlar hakkında dahi tenbihat-ı mukteziye icrasıyla iktifa olunması...” (BOA, A. JAMD 27/53).

28 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 207.

29 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 219-22.

zan buyrularak her an ve dakika mefruz-ı zimmet-i ubudiyetimiz olan du-avât-ı hayriye-i kerimânelerine ez-ser-nev mecbur ettirilmeleri ifadesi ba-bında emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir.³⁰

Resim 2: Osman Efendi'nin arzuhalindeki imzası: "Bende Osman Talebe-i Mekteb-i İdadiye-i Mülûkâne" (BOA, MVL 268/29 Lef 1).

Resim 3: Melek Hanım'ın "Emine Melek" ibareli mührü (BOA, MVL 268/29 Lef 3).

Arşivde aynı belge serisi içerisinde tespit ettiğimiz bir başka evrakta da Melek Hanım'ın durumuna açıklık getirilmektedir. Bunlardan birisi 24 Kasım 1853 (22 Safer 1270) tarihli olup dönemin Konya Valisi Hafız Mehmed Paşa'nın mührünü taşıyan yazıdır. Bu belgede Melek Hanım'dan "Emine Melek" diye bahsedilmektedir ki kendisinin iki ismi olduğu da böylece ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hafız Mehmed Paşa bu yazısında Melek Hanım'ın oğlu Osman Bey'in arzuhalini teyit eden ifadeler kullanmıştır. Hafız Paşa kendi duyularına göre gerçekten Melek Hanım'ın fakr u zarurete düşmüş olduğundan bahsetmektedir.³¹

Hafız Paşa'nın yazısı, esasen Melek Hanım'ın sadarete hitaben yazdığı şahsi arzuhaline ilave olarak kaleme alınıp gönderilmişti. Adı geçen arzuhal hemen bu belgeyi takip eden vesikadır. Yazı tipi ve bazı imla hataları dikkate alınacak olursa Melek Hanım'ın kendi el yazısıyla kaleme alındığı tahmin edilebilir. Belgenin altında ise "Emine Melek" mührü bulunmaktadır. 25 Kasım 1853 (23 Safer 1270) tarihli bu arzuhalinde Melek Hanım maddi durumunun kötülüğünden yakınmakta, birkaç defa arzuhal göndermesine rağmen bir sonuç alamadığından bahsetmekte ve neticede affedilmesi yolundaki arzuhalinin padişaha sunulması talebiyle sadarettten müsaade istemektedir:

30 BOA, Meclis-i Vükelâ Evrakı (MVL) 268/29 Lef 1.

31 BOA, MVL 268/29 Lef 2.

Maruz-ı çaker-i keminelidir ki

Bu cariyeleri sabık Arabistan Ordu-yı Hümayunu Müşiri devletlü Mehmed Paşa hazretlerinin halile-i mutallakasından olup müşir-i müşarünileyh hazretleri Frengistan canibine atf-ı inan-ı azimet buyuracakları sırada *konağı ve hamamı layıkıyla tamir ettirin ve odaları güzelce döşettir. Ne kadar borç eder iseniz geldiğimde eda ederim* deyü emr ü irade buyurmuş olduklarına mebni kâmilen 400 kese akçe sarf ederek düyun-ı kesireye giriftar olduğum cihetle 50 kese akçe kıymetlü mücevher bir adet çiçeğimi ve 35 kese akçe kıymetlü bir adet iğnemi faziletlü Kazasker Efendi hazretlerinin kapusuna rehin tarikiyle vermiştim. Bunca malik olduğum sair emval ve eşyam dahi müşarünileyh paşa hazretlerinin daire-i devletlerinde kalarak bundan 4 sene akdem hasbelkader bir canım ile Konya'ya menfiyyen gönderilmiş olduğumdan şunun bunun hanelerinde sefil, sergerdân kalınmış ve eğerçi bileerek ve hasbel beşeriye bilmeyerek kusurum vuku bulmuş ise nâdim ü peşîman ve taib [ü] müsteğfir olunmuş ve müşarünileyh paşa hazretlerinin ol veçhile emr ü iradelerine imtisalen konak tamirinden ve odaların döşemelelerinden düçar olduğum düyunun taraf-ı acizanemden edası şer'an lazım geldiği halde mezkûr mücevher çiçek ile iğnemi fûruht edip kıymetinden eda etsünler. Ve eğerçi lazım gelmediği halde icabının icrası bi'l-vücade rey-i âlî-i hazret-i vekâlet-i mutlakaya menut bulunmuştur. Şer'iyet-i Ahmediye'ye her veçhile rahiyim. Fakat şunun bunun hanesinde zaruret ve sefalet-keşid olduğum ulüvv-i medd-i bihter olup bundan akdemce bâ-arzuhal niyaz ettiğim üzere ahval-i diğەر-gûnuma terahhum buyrulup afv ve itlak buyrulmaklığım hususu çend defa Konya meclis-i kebirinden mazbata tanzimiyle hak-i pa-yı aliyyeden niyaz olunmuş ise de bir semeresi zuhur etmediğinden gam-ı enduha ve ekdâr ve elâma duçar ve sefalet ve perişaniyete giriftar olunmuş olduğu inşallahu teala muhat-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliniamileri buyruldukda velinimetimiz ruh-ı âlem padişahımız efendimiz hazretlerinin başıçün afv ve itlakım hususiçün bir kıt'a inhâ-yı asafanelerinin ıstarıyla be-tekrar hak-i pa-yı aliyyeye takdimi hususuna müsaade-i seniyyelerinin irzan ve şayanyla duavat-ı hayriye-i acizanem isticlaline rağbet buyurmaları niyazı babında ol babda emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

23 S 70 [25 Kasım 1853]

Bende Melek Hanım

Mutallaka-i Müşarünileyh³²

32 BOA, MVL 268/29 Lef 3.

Melek Hanım'ın, oğlu Osman'ın arzuhalleriyle beraber Hafız Mehmed Paşa'nın da görüşü Meclis-i Vâlâ'da değerlendirilmiştir. Neticede kendisinin Rebiülevvel 1267 [Ocak 1851] tarihinde Konya'ya gönderildiği ve 3 yıldır bölgede kaldığı tespit edilmiştir. Fakat Meclis-i Vâlâ tarafından af konusunda kesin bir hüküm verilmemiş, bu kararın padişaha ait olduğu belirtilerek mesele sadarete bırakılmıştır.³³ Melek Hanım hatıratında sürgün süresinin "yaklaşık 4 yıl" sürdüğünü belirtmektedir ki söz konusu arşiv belgesi de bu bilgiyi teyit etmektedir.³⁴

Taleplerine olumlu bir cevap bulamayan Melek Hanım Konya 'da yaklaşık dört yıl kaldıktan sonra sonunda firar etmiştir. Kaçışını kolaylaştıran sebeplere hatıralarında değinirse de 1853-1856 Kırım Savaşı dönemine isabet ettiği anlaşılan bu firar meselesinde, içerisinde bulunulan savaş karmaşası ve asayiş eksikliğinden faydalandığı düşünülebilir. Konya'dan kaçtıktan sonra bir süre çeşitli bölgelerde kaçak hayatı süren Melek Hanım en sonunda Yalova'ya yerleşmiş ve Sultan Abdülaziz'in saltanatına kadar beş yıl süreyle burada kalmıştır.³⁵

Aradan geçen süre zarfında Melek Hanım'ın geride bıraktığı kızı Ayşe de büyümüş ve evlilik çağına gelmiştir. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın ikinci eşi ve Ayşe'nin üvey annesi olan Feride, ilk evliliğinden olan oğlu Şevket'le Ayşe'yi 1857 sonbaharında evlendirmiştir.³⁶ Fakat Ayşe'ye öz annesinin öldüğü söylenmişse de kendisi bu durumu sorgulamaya başlamıştır. Neticede gerçek gizlenemez ve Ayşe, annesi Melek'in yaşadığını öğrendiği gibi kendisiyle iletişime de geçer.³⁷ Bunun üzerine Melek Hanım İstanbul'a döner. Lakin anne-kız arasındaki bu münasebet Ayşe'nin eşi Şevket ile Feride tarafından öğrenilmiştir. Bu karmaşık ilişkinin iki arada bir derede sürdürülemeyeceğine kanaat getiren Ayşe bir gün sabaha karşı, birtakım değerli mücevherlerini de alarak, Anadoluhisarı'ndaki evlerinden kaçır ve Balat'ta annesi Melek'in yanına sığınır.³⁸ Bu olaydan kısa süre sonra da kocası Şevket iletişime geçerek Ayşe'den boşanmak istemediğini söyler. Ayşe ile Melek Hanım birlikte yaşamak şartıyla Şevket'in talebini kabul ederler ve Şehzadebaşı'nda bir eve yerleşirler. Fakat üzerinden bir hafta geçmeden

33 BOA, MVL 268/29 Lef 7.

34 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 224.

35 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 265.

36 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 314-9.

37 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 338-9.

38 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 344-7.

yine anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Bunun üzerine Melek ve kızı Ayşe paralarının bittiğini söyleyip bazı eşyalarını satacaklarını bahane ederek bu evden geri dönmek üzere kaçarlar.³⁹

Bu andan itibaren Melek Hanım ve kızı Ayşe'nin hayatları, uzun süre bir yerde bulunmadan birçok farklı bölgede geçmiştir. 1864 yazını Üsküdar'da bir hanede geçirirler. Kışa doğru Yusufpaşa'da Sadrazam Selim Mehmed Paşa'dan kalma ve onun oğlu Mahmud Bey'in uhdesindeki bir eve nakledeleler.⁴⁰ Bu süreçte yurtdışına kaçma düşünceleri de iyiden iyiye kendini göstermiştir. Fakat planlarının önündeki en büyük engel Ayşe'nin her şeye rağmen babasını geride bırakmak istememesidir. Nihayet başka seçenek görülmediğinden en sonunda Mısır'a gitmeye karar verirler.⁴¹ Mısır'a gittikten bir süre sonra tekrar İstanbul'a dönüp oradan Midilli Adasına geçerek burada uzun bir süre kalırlar. Hatta Melek Hanım hatıralarında burada kalıcı olarak ikameti düşündüğü için ticarete atıldığını, Selanik'ten bol miktarda un getirip depolayarak sattığını yazmaktadır. Ayrıca adada görevli rahiple, Yunan konsolosu Delaporte ve İtalyan konsolosu Marunicci ile yakın temaslarda bulunduğunu ifade etmektedir.⁴²

Bütün bunlara rağmen Midilli'deki ikametleri de pek uzun sürmemiştir. Aralık 1865 başlarında tevkif edilip yine Konya'ya sürgün edilirler.⁴³ Konya'da bir süre kaldıktan sonra Derviş Ahmed adlı birinin yardımıyla yeniden kaçmayı başarırlar.⁴⁴ Bu firarlarında ise Mersin'e giderek Fransız konsolosu Geoffroy'a sığınır. Konsolosun yanında iki gün kaldıktan sonra vapurla İstanbul'a hareket ederler.⁴⁵ Söz konusu maceralar ve bir yerden diğer yere savrulmalar sonucunda Melek Hanım ve kızı Ayşe artık Türkiye'de kalamayacaklarına ikna olmuşlardır. Bu sebeple Melek Hanım yeğeni Carlo Calix'in yardımına başvurur. Kısa bir süre planlarını tasarladıktan sonra kılık değiştirerek 1866 sonbaharında bindikleri vapurla İstanbul'u terk ederler. Melek Hanım'ın hatıraları da bu kaçışla beraber sonlanır.⁴⁶

39 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 360-5.

40 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 371-5.

41 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 381.

42 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 390-1.

43 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 395.

44 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 401.

45 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 408-10.

46 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 420-6.

2. Melek Hanım'ın Avrupa Yılları ve Akıbeti

1866'da kızıyla beraber İstanbul'dan ayrılan Melek Hanım, ikinci kitabının da adını alacağı üzere, altı yıl kadar da Avrupa'nın muhtelif yerlerinde ikamet etmiştir.⁴⁷ İkinci kitapta, ilk kitabın nasıl ortaya çıktığına dair bazı bilgiler de mevcuttur. Buna göre Paris'te buldukları esnada Jean-Adolphe Decourdemanche, "neden bir kitap yazmıyorsun ki? Muhataralı bir hayatın olmuş" diyerek Melek Hanım'ı hatırat yazmaya teşvik eder. Fakat kendisi herhangi bir Avrupa dilinde yazı yazmaya kâdir değildir.⁴⁸ Bunun üzerine Decourdemanche büyük oğlu Alphonse'un Melek Hanım'ın ağızından hatıralarını kaydedebileceğini ve arkadaşı Paton'un da bunları tefrika olarak yayımlayabileceğini söyler. Neticede bu yolla en azından birkaç Frank kazanabilme-yi ümit eden Melek Hanım teklifi kabul etmiştir. Oysa bir kitap yazmak aklının ucundan bile geçmemiştir. Bu şekilde her akşam iki saat Alphonse'un not alması suretiyle yaklaşık iki ay içerisinde taslak metin tamamlanmıştır.⁴⁹

Melek Hanım taslak halindeki metni birkaç sefer görüp okumak isterse de birkaç gün sonra, metinleri yayımlamayı vadeden Paton'un taslakları doğruca Türk elçiliğine götürüp 10 bin Frank karşılığında teslim ettiği ortaya çıkar. Neticede gazetede hatıratın tefrikası başlayacakken onun yerine başka makaleler yayımlanmıştır. Hüsrana uğrayan Melek Hanım, Alphonse'da kalan dağınık notları teslim alarak, "*Bir Türk Kadının Hatıraları*" (Memoirs of a Turkish Lady) adıyla yayımlanmak üzere iki tane popüler günlük gazeteye başvurur. Fakat üç dört gün sonra editör tarafından hatıratın erken bir yıl sonra yayımlanabileceği söylenir. Bunun üzerine pes eden Melek Hanım el yazmalarını bir kenara atarak yayın fikrinden vazgeçer.⁵⁰

1870 yılına gelinip de Fransa-Prusya harbi patlak verdiğinde Melek Hanım artan tehlike sebebiyle Paris'i terk etmeye karar verir.⁵¹ Kızıyla beraber bu sefer Brüksel'e geçerler. Bu sırada Alphonse da Londra'ya gitmiştir ancak iletişimleri devam eder. Aradan yine belirli bir zaman geçtikten sonra bu defa Londra'ya Alphonse'un yanına gitmeye karar verirler.⁵² Bu ara-

47 *Six Years in Europe: Sequel to Thirty Years in the Harem or the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha*, ed. L. A. [Louis Alexis] Chamerovzow (London: Chapman and Hall, 1873).

48 "Why not write a book? (...) Yours has been an eventful life..." (*Six Years In Europe*, 292).

49 *Six Years in Europe*, 292-3.

50 *Six Years in Europe*, 295-6.

51 *Six Years in Europe*, 297.

52 *Six Years in Europe*, 310.

da Melek Hanım Paris'ten beri Alphonse'un Ayşe'ye olan ilgisini gözden kaçırmamıştır. Londra'ya ulaştıkları süre zarfında hem bu ilişkiden hem de Alphonse'un Türk makamlarına istihbarat verdiğinden şüphelenir.⁵³

Londra'da geçen süre zarfında Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın vefat haberi Melek Hanım'ı derinden etkiler.⁵⁴ Haberi duyduğu anda hissettiklerini "Kanım dondu; Başım tuttu; baygınlık geldi" diye ifade etmiştir.⁵⁵ Bu tesirin üzerine bir de kızı Ayşe'nin kendinden habersiz bir şekilde Alphonse ile evlendiğini öğrenen Melek Hanım tamamen çileden çıkmıştır. Bunu "son darbe" olarak niteler.⁵⁶ Elinde geriye hiçbir şey kalmadığının farkına varan Melek Hanım, bavuluna attığı notlarını hatırlar. Bir yayıncı arayıp bulur ve ilk kitabı *Thirty Years in the Harem*'i teslim eder. İkinci kitabını da şu sözlerle bitirir: "Ben ve bana zulmedenler arasındaki muhakemeyi okuyuculara bırakıyorum."⁵⁷

Tüm yaşadıkları karşısında Melek Hanım'ın gerçekten çileden çıktığı ve en sonunda hayata katlanamadığı anlaşılmaktadır. Zira ikinci kitabının yayımlandığı yıl olan 1873'te Melek Hanım camdan atlayarak intihar etmiştir.⁵⁸

3. Kurgu İle Gerçek Arasında Bir Hatıratın Anatomisi

Yukarıda kısaca hikâyesine değinmeye çalıştığımız Melek Hanım'ın hatıratı ilk olarak 1872'de Londra'da ortaya çıkmış görünmektedir.⁵⁹ Fakat ciddi bir soru işaretine sebep olan şey aynı yıl kitabın Amerika'da yapılan baskısının hem üslup hem de içerik açısından belirgin farklara sahip olmasıdır.⁶⁰

Londra baskısı Haziran 1872 itibarıyla süreli yayınlarda tanıtılmaya başlanmıştır.⁶¹ Ayrıca yine aynı baskının sonuna ilave edilen Şubat 1872 tarihli yayınevinin kitap kataloğu da kitabın en azından bu tarihe yakın bir za-

53 *Six Years in Europe*, 320.

54 Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa 8 Eylül 1871'de vefat etmiştir. Sami Demiray, *Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Hayatı, İdarî ve Siyasî Faaliyetleri (1813-1871)* (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi: Erzurum, 2022), 161.

55 "My blood ran cold: My head swam; I fainted" (*Six Years In Europe*, 328).

56 "This was the last blow" (*Six Years In Europe*, 332).

57 "Between me and my persecutors I leave the readers as Judge" (*Six Years In Europe*, 333).

58 *Thirty Years in the Harem* (New Jersey: Gorgias Press, 2005), V.

59 *Thirty Years in the Harem or the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha* (London Chapman and Hall, 1872).

60 *Thirty Years in the Harem or The Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha* (New York: Harper & Brothers Publishers, 1872).

61 *The Illustrated London News*, 8 Haziran 1872; *Globe* 5 Ağustos 1872.

manda yayımlandığını göstermektedir. Dolayısıyla Londra baskısının New York'takinden önce yayımlanmış olduğu söylenebilir. New York baskısı hakkında bir işarete Eylül 1872'de rastlanmaktadır.⁶² Yine aynı tarihlerde İstanbul'da çıkan bir gazetede kitap hakkındaki tanıtım-eleştiri yazısında Londra baskısına atıf yapılmıştır.⁶³

Kitabın Fransızca çevirisinin ise New York baskısına dayanılarak 1874 yılında tefrika şeklinde yayımlanmaya başlamıştır.⁶⁴ Böylece Fransızcaya çevrilen kitabın birkaç ay tefrikası yapıp daha sonra da kitaplaştırıldığı görülmektedir. Nitekim Ekim 1874 tarihli bir yazıda kitabın "önümüzdeki günlerde yayımlanacağı"ndan söz edilmiş ve editörle iletişime geçilip rica yollu alınan kısa bir bölüm de nakledilmiştir.⁶⁵ Nihayet Aralık 1874'te beklenen yayınlar arasında kitaptan bahsedildiği görülmektedir.⁶⁶ Bunların hepsi birleştirildiğinde, kitabın 1875 tarihli Fransızca baskısının yılın hemen başında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁶⁷ Nitekim yılın ilk günlerinde kitap hakkında Chazeud imzasıyla çıkan inceleme yazısı da bu mütalaayı doğrular niteliktedir.⁶⁸

Kitabın Türkçeye tercümesi 100 yıldan daha uzun bir süre sonra 1996'da gerçekleşmiştir. Fakat bu çeviri yukarıda hikâyesine değindiğimiz Fransızca 1875 baskısı üzerinden yapılmıştır. O da nihayetinde New York baskısına dayandığı için Türkçe çeviri esasında orijinal çevirinin çevirisi olarak, üçüncü elden nakil durumundadır. Ayrıca kitabın yazarı veya çevirinin detayları hakkında herhangi bir bilgilendirme yazısı da mevcut değildir.⁶⁹ Buradan da kitap hakkında kaynak araştırmasının eksik bırakıldığı ve

62 *The New York Times*, 21 Eylül 1872.

63 *The Levant Herald*, 16 Eylül 1872. Yazıda Melek Hanım veya kitabın yayını hakkında çarpıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Kitapta anlatılanlar kısaca özetlenerek bunların "özensiz ve dedikodu tarzında" kaleme alındığı görüşü ortaya konulmuştur. İlgili gazete nüshasına daha önce Reina Lewis değinmiştir: Reina Lewis-Nancy Micklewright, *Gender, Modernity and Liberty* (London: I.B. Tauris, 2006), 111-2.

64 *Le Soir*, 16 Ağustos 1874. Söz konusu nüshada kitabın III. bölümünden bir kısmın çevrilerle yayımlandığı görülmektedir. Yukarıda işaret edildiği gibi İstanbul'da yayımlanan *Levant Herald* gazetesi kitabın Londra baskısını kullanırken, Fransızca çevirinin New York baskısına dayanılarak yapılmış olması oldukça enteresan bir noktadır.

65 "Un livre qui va paraître à la librairie Dentu dissipera les derniers doutes qui pourraient subsister..." (Le Petit Journal, 24 Ekim 1874). Yine aynı doğrultuda ve yakın tarihlerde bir başka Fransız gazetesinde de benzer bir habere rastlanmaktadır (Le Pays, 4 Ekim 1874).

66 Le Courrier de Vaugelas, 1 Aralık 1874, 135.

67 *Trente ans dans les harem d'Orient souvenirs intimes de Melek-Hanum, femme de S. A. Le Grand-Vizir Kızılı-Mehemet-Pacha 1840-1870*, ed. E. Dentu (Paris: Librairie de La Société des Gens de Lettres, 1875).

68 La Bibliographie Contemporaine, 15 Ocak 1875.

69 *Haremde Mahrem Hatıralar*, çev. İsmail Yergüz (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996).

ya hiç yapılmadığı anlaşılmaktadır. Netice itibarıyla bu farklı baskılardan karşımıza çıkan mesele, temelde kitabın Londra ve New York baskılarında ki farkların neden kaynaklandığı sorusudur. Bu soruyu derinleştirmek için her iki kitaptaki bilgileri bir üçüncü kaynakla mukayese etmeye çalışmak isabetli olacaktır.

Her şeyden önce kitabın başlığına değinerek başlamak uygun olacaktır. Burada “harem” kelimesinin kullanılması şüphe yok ki Avrupalı okuyucunun ilgisini oryantalist bir yaklaşımla çekmek maksadıyla ve nihayetinde bir satış politikası olarak seçilmiş olmalıdır.⁷⁰ Fakat kullanılan kelimenin asıl büyüğü ardındaki manadadır. Melek Hanım’ın haremde kastı Osmanlı sarayının haremi değildi. O dönemde Osmanlı evlerinin temel olarak haremlik, selamlık şeklinde bölümlere sahip olduğu düşünülürse, kitapta “Haremde 30 Yıl” diye ifade edilen mekân aslında Melek Hanım’ın kendi evi, yani bir başka ifadeyle kocası Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’nın haremidir. Bu açıdan düşünüldüğünde aslında yayıncıların kitabı isimlendirirken dürüst davrandıkları sonucu da ortaya çıkabilir. Öyleyse yayıncılar haremi bu manada algılamalarına rağmen, okuyucuların aklına Şark’taki saray haremelerini getireceğini düşünerek dikkat çeksin diye mi bu başlığı tercih etmişlerdi? Bunu bilmek mümkün değilse de her halükarda “harem” kelimesi beklenen cazibeyi yaratmış olmalı ki kitap kısa sürede Amerika’ya kadar ulaşmış ve Fransızca’ya da tercüme edilmiştir. Nitekim Reina Lewis de Emily Said-Ruete ve Melek Hanım’ın yazdıklarını değerlendirirken şu mütalaada bulunmuştur: “hikâyelerine her zaman inanılmamışsa da (bilhassa Melek Hanım bazı eleştirmenlerce güvenilir bulunmuştur) etraflıca okunup tartışıldılar.”⁷¹

Hatıratın asıl problemi olan Londra ve New York baskıları arasındaki uyumsuzluğa dönecek olursak, genel manada New York baskısında anlatımın detaylardan uzak ve daha sade olduğu görülmektedir. İlk bakışta bunun Londra baskısının kısaltılmış bir hali olduğu izlenimi uyanmaktadır. Lakin New York baskısındaki bazı kısımlarda daha fazla ayrıntı, yer adı ve anlatım mevcuttur. Bunun ilk somut örneği kitabın ikinci bölümündedir. İki baskı

70 Reina Lewis de “yayıncıların haremi başlıkta bir satış stratejisi olarak kullandıkları” kanaatindedir (*Gender, Modernity and Liberty*, 112). Ayrıca Kıbrıslı sadrazam olmadan önce boşanmalarına rağmen Melek Hanım’ın “Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa Hazretlerinin Haremleri” diye takdim edildiği de aynı strateji çerçevesinde değerlendirilmelidir.

71 “Though their stories were not always believed (Melek Hanım in particular was held to be unreliable by some reviewers), they were widely read and discussed” Reina Lewis-Nancy Micklewright, *Gender, Modernity And Liberty* (London-New York: I.B. Tauris, 2006), 16-17.

arasında bu bölümün alt başlıkları bile tamamen birbirinden farklıdır. Bununla birlikte içerik için de aynı şey söz konusudur. Londra baskısında Melek Hanım hayatında katıldığı ilk cemiyet toplantısında Lord Bayron'un maiyetinde bulunmuş olan bir adamla tanışıp kısa süre sonra evlendiklerinden bahsetmektedir.⁷² Oysa New York baskısında gözünden bir rahatsızlık geçirdiği ve onu tedavi için gelen doktorla tanışıp ilerleyen süreçte evlendikleri anlatılmıştır.⁷³ İki farklı anlatımdan hangisi doğrudur? İş bu sorunun cevabını aramaya geldiğinde durum daha da karmaşıklaşmaktadır. Irvin Cemil Schick hatıratın yeniden baskısı için kaleme aldığı giriş yazısında Melek Hanım'ın ilk evliliğini Dr. Julius Michael Millingen ile yaptığını belirtmiştir.⁷⁴ Gerçekten her iki baskıda da herhangi bir isim geçmemesine rağmen Millingen'in anlatımdaki tarife uyduğu görülmektedir. Zira New York baskısında anlatıldığı gibi Millingen de bir İngilizdir ve Londra baskısında verilen bilgiyle uyuşan bir şekilde Lord Bayron'un maiyetinde bulunmuştur. Kendisi hakkında yazılan ansiklopedi maddesinde Melek Hanım'ın bahsi geçmesi de ilk evliliğini "sonradan İslam'a geçen bir katolik Rum'la" yaptığı bilgisi şüphesiz ki Melek Hanım'ı tarif etmektedir. Ayrıca oğlu Frederick'in Osman adını aldığından bahsedilmesi de Melek Hanım'ın hatıratındaki bilgilerle uyşmaktadır.⁷⁵ Dolayısıyla hem Londra hem de New York baskısında iki farklı anlatım olmasına rağmen esasında bu konuda ikisinin de doğru bilgiler verdiği ortaya çıkmaktadır ki asıl karmaşa da buradan kaynaklanmaktadır. Zira hatıraları ilk defa basıldığında Melek Hanım İngiltere'de bulunmaktaydı. O halde nasıl olmuştu da aynı kitabın kısa süre sonra Amerika'daki baskısında büyük ölçüde eksiltmeler ve bazı kısımlara da ilaveler yapılmıştı? Üstelik iki baskıda görülen tüm farklılara rağmen nakledilen bazı bilgiler gerçekten teyit edilerek doğrulanabilmektedir.

Tam bu noktada Melek Hanım'ın oğlu Frederick/Osman'ın yazdıkları imdadımıza yetişmektedir. Osman Bey "*Les Anglais en Orient 1830-1876 (Şark'ta İngilizler 1830-1870)*" adıyla yazdığı kitaba dikkat çekici bir alt başlık eklemişti: "*Harem'de 30 Yıl Kitabının Gerçek Versiyonu.*"⁷⁶ Nitekim kitabın girişinde annesini savunma amacında olduğunu da açıkça belirtmiş-

72 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 13-14.

73 *Thirty Years in the Harem* (New York, 1872), 15-16.

74 *Thirty Years in the Harem* (New Jersey: Gorgias Press, 2005), VI.

75 *Dictionary of National Biography*, XXXVII, ed. Sidney Lee (New York, 1894), 439-40.

76 Osman Bey, *Les Anglais en Orient 1830-1876 Vrai Version du Livre Trente Ans au Harem* (Paris: Librairie André Sagnier-Librairie Hartgé et le Soudier, 1877).

Resim 4: Dr. Julius Millingen'in 1848 tarihli bir tasviri (The British Museum'un özel izniyle. © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence).

maktadır. Dolayısıyla iki baskı arasındaki temel farkların sebebi Julius Millingen'in Melek Hanım'la olan evliliğini gizlemek isteyişi ve bu yolda bazı müdahalelerde bulunması gibi görünmektedir. Ayrıca Millingen hakkında yazılan ansiklopedi maddesinde ilk eşi için "sonradan İslam'a geçen bir Rum" denilerek kimliğinin gizlenmeye çalışılması da bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Julius Millingen enteresan bir kişiliktir. Rum ihtilalinin Avrupa'daki Yunan hayranlığıyla karıştığı tarihlerde Lord Byron'la birlikte ihtilalcilerin safında maceraya atılmıştır. Ancak heyecanla katıldığı bu harekette pek de aradığını bulamayan Millingen, hamisi Lord Byron'un ölümünün ardından önce İzmir

dir.⁷⁷ Bu noktada söz konusu çelişkilerin sebebi hakkında ufak bir ipucu meseleyi bir derecede aydınlatmaktadır. Frederick/Osman, annesinin hatıralarının bir tür sansüre uğradığını ve içerisinden bazı parçaların ayıklandığını ileri sürmüştür. Bunun sebebi de babası Julius Millingen'in, başta Disraeli olmak üzere dönemin İngiliz hükümetinde birçok tanıdığıının olması ve bu yüzden kitapta kendisi hakkındaki olumsuz kısımların yayımlanmasını istememiş bulunmasıydı.⁷⁸ Gerçekten de bu bilgi, kitabın Londra baskısında Melek Hanım'ın ilk kocası hakkında neredeyse hiçbir detay yokken; New York baskısında açıkça ismi zikredilmese de doktor olması gibi kendisini tanımlayacak birtakım vasıflara yer verilmiş olmasını açıklamaktadır.

⁷⁷ *Les Anglais en Orient*, 7.

⁷⁸ *Les Anglais en Orient*, 74 vd. Cemil Schick yaptığı değerlendirmede Frederick/Osman'ın iddialarına şüpheyle yaklaşmıştır: *Thirty Years in the Harem* (New Jersey: Gorgias Press, 2005), IX. Fakat Schick kitabın New York nüshasından faydalanmıştır. Ancak Londra baskısıyla karşılaştırıldığında iki kitap arasında gerçekten Frederick/Osman'ın iddialarıyla uyuşan bir eksilmenin olduğu görülmektedir.

sonra da İstanbul'la giderek Osmanlı Devleti'ndeki İngiltere makamlarına sı-
ğınmıştır.⁷⁹ Nitekim Marie/Melek ile de bu dönemde tanıştığı anlaşılmakta-
dır. Ailesi hakkında birçok bilgi aktaran Frederick/Osman annesinin Dr. Mil-
lingen'le tanışmasının da bir göz rahatsızlığı vesilesiyle olduğunu yazar ki bu
durum Melek Hanım'ın hatıralarının New York baskısındaki anlatımla aynı
doğrultudadır.⁸⁰ Julius Millingen 1842'de bir kitapçık yayımlayarak, esasen
eğitim için İngiltere'ye yolladığı çocuklarının Roma'da kaldıkları sırada baba-
anneleri tarafından entrikalarla Katolik yapıldığını iddia etmiştir.⁸¹ Dikkat çe-
kici nokta Millingen'in çocuklarını eşi Marie/Melek ile birlikte Roma'ya yolla-
masına rağmen kitapçıkta ondan hiç bahsetmemesidir. Dolayısıyla bu durum
bir kez daha Millingen'in eşinin adını gizleme çabasında olduğunu göster-
mektedir. Diğer taraftan Millingen'in Katoliklik konusundaki iddiaları oğlu ve
eşi tarafından da doğrulanmaktadır. Ancak oğlu Frederick/Osman yazdığı ki-
tapta olayın arka planı hakkında farklı bilgiler verir. Ona göre babasının ken-
dilerini yurt dışına yollama sebebi eğitim değil, annelerinden kurtulma dü-
şüncesiydi. Zira beş yıllık geçimsiz evlilikten sonra Millingen eşi Marie/Me-
lek'ten ayrılmayı kafasına koymuştu ve boşanmak için bir bahane arıyordu.⁸²
O esnada babaanne Millingen eşinden ayrılıp Katolik olmuştu ve birkaç yıldır
Roma'da yaşamaktaydı. Marie/Melek hatıralarının New York baskısında konu
hakkında fazla detay vermese de Julius Millingen'in bu seyahati çocukların
eğitimi için istediği bilgisini teyit eder ve Roma'da babaannelerinin girişimiy-

79 Julius Millingen, *Memoirs of the Affairs of Greece* (London, 1831), çeşitli kısımlar. Julius Millingen ve oğlu Frederick/Osman hakkında bir araştırma yürüten Taner Timur, Melek Hanım'ın önceki adının Elisabeth olduğunu belirtmiştir (Taner Timur, *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 78. Ancak Frederick/Osman annesinin adının Marie/Marionca olduğunu yazar (Major Frederick Millingen-Osman Seify Bey, *Sin and Its Victims A Tragedy in The East*, c. I (Viyan, 1871), 130; *Les Anglais en Orient*, 75). Elisabeth ise Julius Millingen'in annesinin adıdır.

80 *Les Anglais en Orient*, 75-76; *Thirty Years in the Harem* (New York, 1872), 15.

81 Julius Millingen, *Arbitrary Detention by the Inquisition at Rome of Three Protestant Children, in Defiance of the Claim of Their Father* (London, 1842). Hatıralarda Marie/Melek-Julius Millingen çiftinin Evelyn ve Frederick/Osman dışında bir çocuklarından bahsedilmezken, Julius Millingen'in James adlı bir diğer çocuklarından söz etmesi enteresandır. Cemil Schick bu durumu James'ın küçük yaşta hayatını kaybetmiş olabileceği ve annesi Marie/Melek'in bu acıyı hatırlamak istemediğinden onun adını hiç anmaması olmasa ihtimaliyle açıklar (*Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak*, 299).

82 Major Frederick Millingen-Osman Seify Bey, *Sin and Its Victims A Tragedy in The East*, c. I (Viyan, 1871), 152-180. Bu kitap Melek Hanım'ın hatıralarıyla benzer bir akıbete uğrayarak Türkçeye Almanca çevirisi üzerinden tercüme edilmiştir. Fakat bununla da kalmayıp Frederick/Osman'ın *Les Anglais en Orient* adlı kitabıyla da karıştırılmıştır. Bkz. Almanca çeviri: Wie ich Mutter und Vaterland rächte Memorien von Major Osman-Bey, Kibrizli-Zadé (Berlin: Verlag von Carl Ulrich & Co, 1889). Türkçesi: *Kıbrıslı Zâde Binbaşı Osman Bey'in Hâtıraları Ya da 19. Yüzyıl'da Doğu'da İngilizler*, çev. İlhan Pınar (İzmir: Akademi Kitabevi, 1996). Bu bilgilerin tespit edilmesini sağlayan dostum Osman Kara'ya katkıları için teşekkür ederim.

le çocukların Katolik olarak vaftiz edildiklerini anlatır.⁸³ Hatıraların Londra baskısında ise bu kısımların hiçbiri yoktur.

Melek Hanım'ın hatıralarının Londra ve New York baskıları arasındaki enteresan ilişkiye bir başka örnek de Konya'daki günlerini anlatırken karşımıza çıkmaktadır. Londra baskısında Konya'da oğlu Frederick/Osman'ın yanına geldiğini anlatan Melek Hanım, "okuyucular başta belirttiğim üzere, kızım Evelyn ve büyük oğlum Frederick'i nasıl Roma'da bıraktığımı hatırlayacaktır"⁸⁴ şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Oysa aynı kitabın başında böyle bir bahis bulunmaz. Aksine çocuklarının adı bile geçmemektedir. Fakat bu hadise, yani Evelyn ve Frederick'in Roma'da bırakıldığı, New York baskısında yazmaktadır.⁸⁵

4. Aktarılan Bilgilerin Sıhhati Meselesi

Melek Hanım'ın kitaplarıyla ilgili temel özellikleri bir kenara koyduktan sonra, içeriğinin değerlendirilmesi gereklidir. Bu yolda kitap içerisinden doğruluğu sinanabilecek birkaç bölümü seçerek sorgulamaya çalışmak uygun bir yöntem olacaktır.

Kitabın henüz başlarında Melek Hanım Paris'te bulunduğu esnada Ahmed Fethi Paşa ile görüşüğünü ve bir başka gün de yine paşanın davetine katılıp Mustafa Reşid Paşa ile görüşüp konuştuğunu anlatmaktadır.⁸⁶ Reşid Paşa'nın ailesiyle İstanbul'dan tanıştığını öne sürmektedir ki bu bilgi doğru ve makul kabul edilebilir. Öte yandan gerçekten de söz konusu tarihlere Fethi Paşa elçilik göreviyle Paris'te bulunmaktadır.⁸⁷ Ayrıca Mustafa Reşid Paşa'nın da Londra'ya elçi olarak tayin edildiği ve İngiltere'ye ulaşmadan önce Paris'e uğradığı da bilinmektedir.⁸⁸

Melek Hanım kitapta bu hadiseleri anlatırken herhangi bir tarih zikretmez. İşaret edilen diğer kaynaklardan anlaşıldığına göre Fethi ve Reşid Paşaların Paris'te birlikte buldukları tarih 1838 yılı olmalıdır. Oysa Melek

83 *Thirty Years in the Harem* (New York, 1872), 19-21.

84 "The reader will remember my stating at the beginning how I had left at Rome my daughter Evelyn and Frederick, my eldest son" (*Thirty Years in the Harem*, London 1872, 219).

85 "In the mean time the countess, who was anxious to secure the favor of Pope, hurried me from Rome, and gave my children Evelyn and Frederick, into the hands of the priests" (*Thirty Years in the Harem*, New York 1872, 21).

86 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 16-18. Bu anlatım New York baskısında yoktur.

87 Davut Hut, "Fethi Paşa", *DİA*, EK-1 (2016), 450.

88 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010), 156.

Hanım devamındaki sayfalarda “hatırlanmalı ki o zamanlar sadece 22 yaşındaydım” demektedir.⁸⁹ 1813/14 civarında doğduğu bilindiğine göre naklettiği tarihlerin 1835/36 yıllarına denk gelmesi gerekir. Fakat durum böyle değildir. Uzun yıllar sonra geçmişe dönük yazılan veya dikte ettirilen hatıralarda bu gibi hatalar ve sapmalar görülebilir. Esasen bu detay, kitabın tarihi kaynak olarak kullanılabilirliğini belirlemek için dikkate şayan bir noktadır. Yine aynı yerde şöyle bir iddiada bulunulmuş olması da gayet enteresandır: “Hicapla duydum ki, aradan yıllar geçtikten sonra, zavallı Reşid Paşa İstanbul’daki düşmanları tarafından zehirlenmişti.”⁹⁰ Bu kısım kitabın temel motivasyonunu ve nerede kategorize edilebileceğini göstermesi bakımından son derece ilginç bir noktadır. Yazarın kaynağını “duydum” şeklinde belirtmesi ve başka hiçbir referansa gerek duymayışı aslında kitabın ne kadar serbest bir üslupla yazıldığını da göstermektedir. Bu noktada söz konusu kısmın, Irvin Cemil Schick’in yaptığı şu değerlendirmeyi de doğrulayan bir örnek olduğu görülmektedir: “Ne yazık ki kitap tamamen hatalar, yanlış bilgi ve sözüm ona bir kısım etnografik çeşitlilikle doludur ve içerisindeki her şeyi olduğu gibi almak büyük bir hata olacaktır.”⁹¹

Cemil Schick’in yorumlarına bir başka somut örnek de kitabın henüz üçüncü bölümünde Melek Hanım’ın saraya girip Esmâ Sultan ve hatta Sultan II. Mahmud’la aynı ortamda bulunduğunu anlatmasıdır. Buna göre, olaylar Kıbrıslı ile evlenmeden önce Ahmet Fethi Paşa’nın dostu Haydar Efendi’nin hanesinde kaldığı sırada gerçekleşmiştir. Bir gün eve gelen Esmâ Sultan’ın evlatlıklarından Nasip Hanım ile tanışıp yaklaşmış ve onun daveti üzerine saraya gitmiştir.⁹² Bu anlatım tamamen reddedilemese de en azından sorgulanmalıdır. Melek Hanım belki Kıbrıslı’nın müstakbel eşi olması münasebetiyle saraya girmiş olabilir. Fakat bu konuda kendisi herhangi bir noktaya değinmemiştir. Kitapta söz konusu kısım sanki Avrupalı okuyucuyu celbetmek için, onlara göre tamamen gizemli ve merak konusu

89 “It must be remembered that I was then only twenty-two years of age...” *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 19.

90 “I heard with sincere regret, some years afterwards, that poor Reshid-Pasha had been poisoned by some of his enemies at Constantinople” *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 18.

91 Irvin Cemil Schick’in sunuş yazısından: *Thirty Years in the Harem* (New Jersey: Gorgias Press, 2005), xxv.

92 *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 23-27. Orijinal imlada isim “Nazib” şeklinde geçmektedir. Türkçe çeviride bu isim için “Nesibe olabilir” notu düşülmüştür (*Haremden Mahrem Hatıralar*, 20). Fakat bu varsayım uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Zira Nesibe yazılmak istense gayet tabii bir e harfi veya Fransızcada mukabil sesi veren é harfi kullanılması icap ederdi. O halde bu imlaya en yakın kadın ismi olarak “Nasip” ön plana çıkmaktadır.

olan harem, saray, padişahın yaşamı gibi öğeleri bir şekilde ön plana çıkarıp sahneleştirmiş gibidir. Dolayısıyla bu ve benzeri örnekler kitabın bir bölümünü inanması oldukça güç bir hale getirmektedir.

Öte yandan hatıratıta Reşid Paşa'nın oğlu damat Ali Galib Paşa'nın ölümü hakkında aktarılan bilgiler gerçeğe yakın görünmektedir. Melek Hanım, zengin Yahudi Camondo'nun evine akşam misafirliğine giden Ali Galib Paşa'nın dönüş yolunda bindiği kayıkla bir vapurun çarpışması sonucunda iki hizmetçisiyle birlikte öldüğünü yazmıştır.⁹³ Gerçekten de Ali Galib Paşa'nın 28 Ekim 1858 gecesi Sarıyer Fındıksuyu'ndan dönerken Yeniköy açıklarında kayığının Helen Faucit adlı bir İngiliz vapuruyla çarpıştığı bilinmektedir. Paşayla beraber uşağı Şevki Ağa ve kayıkçı İbrahim denize düşerek boğulmuşlardır.⁹⁴ Dolayısıyla olayla ilgili Melek Hanım'ın aktardığı bilgiler teyit edilebilmektedir. Ancak diğer kaynaklarda Camondo'nun adı geçmemektedir.

Kitabın ikinci yarısında Melek Hanım önce Konya daha sonra da Yalova'da yaşamasına rağmen eski eşi Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ve çevresi hakkında birçok bilgiyi bizzat şahit olmuş gibi anlatmaktadır. Satır arasında rastlanan "kızımdan duyduğuma göre"⁹⁵ ifadesine bakılacak olursa bazı hadiseleri bizzat yaşamadığı, sonradan duyduklarıyla bunları öğrendiği anlaşılmaktadır. O halde, kitabı erken bir tarihte değerlendiren gazetenin, yazılanların "dedikodulara dayandığı" yönündeki yorumu hiç de yabana atılacak bir görüş değildir.⁹⁶

Yine benzer şekilde kitabın ikinci yarısını kaplayan bir aksiyon kurgusu mevcuttur. Şöyle ki Melek Hanım'a göre Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, onun yeni eşi Feride ile akrabaları sürekli olarak Melek Hanım ve kızı Ayşe'yi hedef almaktadırlar. Tek emelleri ve işleri onlarla uğraşmaktır. Bu anlatımın kitaba sürekli bir aksiyon, macera, biraz magazin ilave etmeye ve ilgi çekecek konuları ortaya sererek, kesintisiz bir merak duygusu katmaya çalıştığı aşikârdır. Yukarıda kitabın basılış hikâyesine değinmiştik. Dolayısıyla kurgu olduğu kolayca fark edilen bu ve benzeri öğelerin ne kadarının doğrudan Melek Hanım tarafından anlatıldığı; ne kadarının dikte edilirken Alphonse tarafından eklendiği; ne kadarının baskı esnasında yayıncıların eliyle

93 *Thirty Years in the Harem* (London, 1872), 238.

94 Kaza hadisesinin detayları için bkz. Anıl Göç, "19. Yüzyılda Bir Padişah Kızının Portresi: Fatma Sultan (1840-1884)" (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2021), 106-14.

95 "From what I have heard my daughter say..." *Thirty Years in the Harem* (London 1872), 305.

96 "It is written in a gossippy and often slipshod style" (*The Levant Herald*, 16 Eylül 1872).

oluşturulduğu bir muammadır. Fakat ortada olan gerçek şudur ki bu unsurların tamamı, Cemil Schick'in de ifade ettiği gibi "kitabın tarihi kaynak olarak kullanılması" konusunda materyalin değerini azaltan unsurlardır.⁹⁷ Bir diğer noktadan bakıldığında ise bazı kısımlarda ve özellikle kişi adlarında gerçekliği teyit edilebilecek bilgilerin varlığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç

Melek Hanım 19. yüzyılda pek az kişiye rastlayacak derecede ilginç ve zengin bir hayat yaşamıştır. Erken bir yaşta evlenmiş ve yine erken denilebilecek bir sürede ilk eşinden ayrılmıştır. İstanbul, Avrupa, Anadolu, Mısır ve Midilli Adası'nda çeşitli zamanlarda bulunmuştur. Paris'te tanıştığı Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile evlenmiş ve bu sayede Osmanlı bürokrasisine mensup çevrelerin arasına katılmıştır. Evinde yaşanan bir cinayet sebebiyle suçlu bulunup, kendi iddiasına göre iftiraya uğrayarak, Konya'ya sürgüne gönderilmiş ve eşile de boşanmak zorunda kalmıştır. Birkaç yılın ardından sürgünden kaçıp kızı Ayşe'yi de yanına alarak Kıbrıslı'nın yeni eşi Feride Hanım ve onun çevresiyle mücadeleye başlamıştır.

Kızı Ayşe ile son durağı yine Avrupa olan Melek Hanım, 1866-1871 yıllarını Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde geçirmiştir. En sonunda Londra'da iken kızının kendisinden habersiz olarak evlenmesini şahsına vurulan son darbe olarak nitelenmiş ve bütün maceralarını ortaya koymak üzere hatıratını yayımlamaya karar vermiştir. Melek Hanım'ın geride bıraktığı hatıratı iki kitap halinde 1872 ve 1873 yıllarında Londra'da basılmıştır. Kendisi ise ikinci kitabının yayımlandığı yıl intihar ederek hayatına son vermiştir. Melek Hanım'ın hatıraları bugüne kadar bazı tarih araştırmalarında kullanılmasına rağmen yazarın biyografisi ve anlatıların sıhhati yeteri kadar sorgulanmamıştır. Bu çalışmada bir Osmanlı kadın ben-anlatısı örneği olarak Melek Hanım'ın hatıraları teknik ve içerik yönünden ele alınmıştır.

Melek Hanım'ın hatıraları ilk defa İngilizce yayımlanmasına rağmen Türkçeye Fransızca tercümesi üzerinden çevrilmiştir. Üstelik hatıraların 1872 tarihli Londra ve New York baskıları arasında farklılıklar mevcuttur. New York baskısının hacmi 100 sayfa kadar fazla olup ilave şahıs isimleri ve daha fazla detay içermektedir. Bu durum, Melek Hanım'ın ilk eşi Julius Mil-

97 "This reduces the usefulness of her memoirs as a historical source" *Thirty Years in the Harem* (New Jersey, 2005).

Resim 5: Melek Hanım (solda) ve kızı Ayşe Sıdika'yı tasvir ettiği iddiasıyla Frederick/Osman'ın hatıralarının Almanca çevirisinde yayımlanan çizimler (*Wie ich Mutter und Vaterland rächte. Memorien von Major Osman-Bey, Kibrizli-Zadé* (Berlin: Verlag von Carl Ulrich & Co, 1889).

Bu görsellerin yayımlandığı ilk kaynağı tespit ederek mühim bir katkı sağlayan dostum Osman Kara'ya teşekkür ederim.

lingen'in kendi hakkında yazılan olumsuz bilgileri sansürletme teşebbüsünün sonucu gibi görünmektedir. Melek Hanım'ın Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile ayrılıklarına sebep olan cinayet vakasında kendi aleyhindeki bilgilere değinmemesi; Millingen'le evliliklerinden doğan üçüncü çocukları James'ten hiç bahsetmemesi gibi örnekler onun hatıralarında bazı olayları sakladığını göstermektedir. Dolayısıyla hatıralar içerisinde orijinal bilgiler mevcutsa da yazarın kendini savunma güdüsü ve değişken duygu durumları, anlatımların inandırıcılığını azaltmaktadır.

Netice itibarıyla ortaya çıkan gerçek şudur ki içerisinde her ne kadar tartışmalı konu, abartılmış olay ve bazen de uydurma bilgiler barındırması muhtemel ise de Melek Hanım'ın geride bıraktığı iki kitabı, emsaline kendi dönemi içerisinde az rastlanan, Osmanlı kadını gözünden bir anlatı olması münasebetiyle dikkate şayandır. Dolayısıyla aradan geçen bunca yıldan sonra profesyonel bir düzeyde, kitabın hem Londra hem de New York baskıları mukayeseli olarak ele alınarak Türkçeye kazandırılmalıdır. Ayrıca yine oğlu Frederick/Osman'ın biyografisinin ortaya konularak kitaplarının da tenkitli bir şekilde incelenerek Türkçeye çevrilmesi, yakın çağ Osmanlı araştırma-

ları için birinci el kaynak olarak literatüre mühim bir katkı sağlayacaktır. Böylece daha fazla araştırmacının ilgisi çekilecek ve hem Melek Hanım öze-
linde hem de emsali gibi şahıslar ve kaynaklar genelinde dönemi aydınlata-
cak yeni çalışmalarına uygun zemin oluşturulacaktır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Başkanlığı (BOA)
Sadaret Âmedi Kalemi Evrakı (A.}AMD)
Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

Diğer Kaynaklar

- Ćirović, Irena. "Ottoman Woman, Agency and Power: Melek Hanim in Belgrade 1847-1848." *Belgrade 1521-1867*, ed. Srđan Rudić, Selim Aslantaş. Belgrade: The Institute of History: Yunus Emre Enstitüsü, Turkish Cultural Centre, 2018, 363-382.
- Davis, Fanny. *Osmanlı Hanımı*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Davison, Roderic. *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*. Princeton: Princeton University Press, 1963.
- Demiray, Sami. "Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Hayatı, İdarî ve Siyasî Faaliyetleri (1813-1871)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2022.
- Dictionary of National Biography*, XXXVII, ed. Sidney Lee, New York, 1894.
- Göç, Anıl. "19. Yüzyılda Bir Padişah Kızının Portresi: Fatma Sultan (1840-1884)." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021.
- Gövsa, İbrahim Alâettin. "Kıbrıslı Mehmet Paşa, Emin." *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* (Tarihsiz), 216-217.
- Haremnden Mahrem Hatıralar*, Çev. İsmail Yergüz. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996.
- Hut, Davut. "Fethi Paşa". *DİA*, EK-1, 450-451. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016.
- İ. P, [İsmet Parmaksızoğlu]. "Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı." *Türk Ansiklopedisi*, XXIII, 409. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Sadrazamlar*, I. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Kıbrıslızâde Binbaşı Osman Bey'in Hatıraları ya da 19. Yüzyıl'da Doğu'da İngilizler. Çev. İlhan Pınar. İzmir: Akademi Kitabevi, 1996.
- Lewis, Reina. *Rethinking Orientalism: Women, Travel and the Ottoman Harem*. London-New York: I.B. Tauris, 2004.
- Lewis, Reina, Nancy Micklewright. *Gender, Modernity And Liberty*. London-New York: I.B. Tauris, 2006.

- Major Frederick Millingen-Osman Seify Bey. *Sin and Its Victims A Tragedy in The East*, c. I. Viyana, 1871.
- Mehmed Süreya. *Sicill-i Osmanî*, Haz. Seyit Ali Kahraman - Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Millingen, Julius. *Arbitrary Detention by The Inquisition at Rome of Three Protestant Children, in Defiance of The Claim of Their Father*. Leicester, 1842.
- Millingen, Julius. *Memoirs of The Affairs of Greece*. London, 1831.
- Schick, İrvin Cemil. *Bedeni, Toplum, Kâinatı Yazmak*. Çev. Pelin Tünaydın. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Six Years in Europe: Sequel to Thirty Years in the Harem or the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha*, ed. L. A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 1873.
- Three Centuries of Travel Writing by Muslim Women*, ed. Siobhan Lambert-Hurley, Daniel Majchrowicz, Sunil Sharma. Indiana: Indiana University Press, 2022.
- Thirty Years in the Harem Or The Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha*. London: Chapman and Hall, 1872.
- Thirty Years in the Harem Or The Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1872.
- Thirty Years in the Harem*. New Jersey: Gorgias Press, 2005.
- Trente ans dans les harem d'Orient souvenirs intimes de Melek-Hanum, femme de S. A. Le Grand-Vizir Kıbrızlı-Mehemet-Pacha 1840-1870*, Ed. E. Dentu. Paris: Librairie de La Société des Gens de Lettres, 1875.
- Timur, Taner. *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*. Ankara: İmge Kitabevi, 2017.
- Wie ich Mutter und Vaterland rächte Memorien von Major Osman-Bey, Kıbrızlı-Zadé. Berlin: Verlag von Carl Ulrich & Co, 1889.
- Yayın Kurulu. "Mehmed Emin Paşa (Kıbrızlı)". *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c.2, 136. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Sürelî Yayınlar

Akşam
Globe
The Illustrated London News
Le Bibliographie
Le Courrier de Vaugelas
Le Pays
Le Petit Journal
Le Soir
The Levant Herald
The New York Times